

СПРОБИ ЗБРОЙНОГО ПОВСТАННЯ ОУН НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ГРУДЕНЬ 1939 – ГРУДЕНЬ 1940 рр.)

З перших днів приходу на західноукраїнські землі радянської влади на шлях збройної боротьби з нею стало революційне крило ОУН, очолюване С. Бандерою. Між членами Крайової Екзекутиви Організації українських націоналістів (ОУН) Західноукраїнських земель (КЕ ОУН ЗУЗ), тимчасовим місцем перебування (постоем) якої став Краків, та Проводом Українських Націоналістів (ПУН) на чолі з А. Мельником розпочалися гострі дискусії щодо стратегії і тактики в боротьбі за державну самостійність України. С. Бандера й члени КЕ ОУН ЗУЗ вважали, що радянська влада не має достатньої підтримки серед населення західноукраїнських земель, зокрема на теренах колишніх трьох польських воєводств – Львівському, Станіславському, Тернопільському. Крім того, вони помилково думали, що повстання підтримають і невдоволені радянською владою червоноармійці з військових частин, що дислокувалися на цій території. Повстання планувалося розпочати силами бойових груп ОУН, а потім на допомогу мала прийти Німеччина, яка, за словами соратника С. Бандери Олександра Луцького (народився в с. Боднарів Галицького повіту, розстріляний у київській тюрмі в 1946 р.), і мала “вирішити долю повстання та його кінцеву ціль – створення самостійної української держави”¹. Мельниківці, навпаки, вважали повстання “марним кровопролиттям”, а остаточне вирішення українського питання пов’язували з перемогою Німеччини у війні з СРСР. Однак, під загрозою розколу організації члени ПУНу були змушені підтримати ідею повстання і взяли участь в його підготовці. З цією метою для підготовки збройного виступу в листопаді 1939 р. на Львівщину, Станіславщину та Тернопільщину були направлені досвідчені члени ОУН. Але органи НКВС на підставі отриманої оперативної інформації від завербованих агентів наприкінці грудня 1939 р. провели в трьох областях арешти серед оунівців. До тюремних застінків потрапило і кілька членів обласних та повітових повстанських штабів, а також чимало рядових членів ОУН. Зі слів заарештованого Мирона Бригадера, керівника повстання у м. Збаражі, “ці виступи мали продемонструвати перед закордоном яскраві факти того, як українське населення не сприймає радянську владу”².

Масові арешти змусили ПУН видати на початку січня 1940 р. директиву, в якій відзначалося, що доцільніше “з метою зменшення втрат утриматися від активних дій на території західних областей УРСР, а підготовку збройного повстання проводити з розрахунку, щоб приурочити його до початку німецького вторгнення в СРСР”³. Члени КЕ ОУН ЗУЗ не погодилися з “консервативним” рішенням А. Мельника та членів ПУНу, що й стало причиною остаточного розколу в ОУН. 10 лютого 1940 р. члени КЕ ОУН ЗУЗ провели свою конференцію в Кракові, обрали Революційний Провід на чолі з С. Бандерою і виключили з рядів ОУН А. Мельника та членів ПУНу. За словами О. Луцького, розкол стався через те, що, на думку С. Бандери та членів РП ОУН, “революційно-визвольну війну ОУН мала проводити, керуючись виключно доцільністю з погляду наших внутрішніх умовин, можливостей і потреб, станом наших сил, положенням більшовиків і цілою ситуацією внутрі СРСР”, а не орієнтуючись на Німеччину⁴.

Наприкінці січня 1940 р. з Кракова до Західної України була направлена нова група досвідчених підпільників. Як відзначалося в аналітичному документі НКВС, перед ними було поставлене завдання “очолити оунівське підпілля у західних областях України і проводити роботу зі створення бандитських і повстанських груп... До весни 1940 р. їм вдалося майже в усіх західних областях УРСР підібрати керівників обласних, окружних, районних й інших ланок організації ОУН. У Львові знову була створена “Крайова екзекутива”, яка безпосередньо підпорядковувалася Краківському центру”⁵. Однак і ця спроба була невдалою, оскільки “з метою попередження ворожої роботи оунівських

організацій, органами НКВС у березні 1940 р. у західних областях УРСР були проведені чекістсько-військові операції з розгрому оунівського підпілля⁶. У спецкур'єра Теодора Мельника енкаведисти вилучили "Єдиний генеральний план повстанського штабу ОУН", автором якого був колишній генерал УГА В. Курманович. Згідно з планом, повстання мало розпочатися у певний час одночасно на всій території України⁷.

У ситуації, що склалася, РП ОУН змушений був віддати наказ про перенесення повстання на осінь 1940 року, коли, на думку членів РП ОУН, мала розпочатися війна між Німеччиною та СРСР⁸.

Підготовкою повстання на Станіславщині займався член крайового штабу повстання О. Луцький. На початку березня 1940 р. він нелегально прибув до Станіслава і, за його словами, налагодив зв'язок з Коломийським та Станіславським повітовими проводами ОУН, а також відновив функціонування обласного проводу ОУН. До складу штабу ввійшли: Олександр Луцький (голова проводу), Михайло Сеньків ("Тернистий") – заступник голови проводу, Василь Чижевський ("Артем") – організаційний референт, Дмитро Клячківський ("Клим Савур") – обласний провідник "Юнацтва", Надія Білобрам ("Барка") – керівник зв'язку. Пункт зв'язку обласного проводу ОУН знаходився на вул. Галицькій, 30 у приватному складі будівельних матеріалів Богдана Дейчаківського⁹. Члени проводу розробили детальний план повстання та сформували повстанський штаб, до якого ввійшли: полковник УНР Голуб ("Антипо") з села Острова Галицького району, капітан УГА Мацкевич ("Василь") з Галича, капітан УГА Володимир Банах ("Вайс") з Калуша, Ілля Семенчук – інженер, громадський діяч зі Станіслава¹⁰.

Повстанський штаб головну увагу зосередив на пошуку джерел придбання зброї та нелегальному військовому вишколі членів та симпатиків ОУН, яких на червень 1940 р. в області налічувалось 9600 осіб, об'єднаних у 796 станиць¹¹.

У липні О. Луцький прибув до Львова і мав гостру розмову з керівником крайового штабу Дмитром Мироном ("Орлик") та його заступником Дмитром Грицаєм ("Шелест"). "Доповідаючи їм про хід підготовки повстання на Станіславщині, – зізнався він через кілька років на допиті слідчому НКВС, – я заявив, що в успіх повстання не вірю і вважаю, що це буде даремне кровопролиття і втрата кадрів ОУН, які в даний час ще малочисельні і дуже потрібні. Я прямо сказав, що Радянська влада настільки сильна, що достатньо невеликої військової частини Червоної Армії для того, щоб придушити повстання, яке ми підготуємо. Я не вірив у повний або хоча б частковий розклад Червоної Армії на національній основі, на що так надіявся крайовий провід ОУН. Крім того, я не надіявся на те, що з початком повстання населення східних областей України виступить проти Радянської влади. Говорячи це, я керувався і тим, що ми не мали достатньо підготовлених військових кадрів і матеріальних резервів. Я вважав, що в першу чергу необхідно охопити було організацією українських націоналістів не тільки територію західних областей, але й територію східних областей України. ОУН потрібно піднімати повстання тільки у сприятливий для цього час. Зокрема, я мав на увазі, що в найближчий час між Радянським Союзом і капіталістичними країнами, зокрема Німеччиною, почнеться війна..."¹².

Після цієї розмови на Станіславщину з інспекційною перевіркою ходу підготовки повстання прибув представник з головного штабу "Максим", який потрапив до рук НКВС і розповів усе, що знав. На Львівщині, Станіславщині, Тернопільщині прокотилася нова хвиля арештів. Краківський центр змушений був змінити "практику нелегальної роботи" і запропонував підпільним осередкам ОУН в західних областях вдаватися до таких застережливих заходів:

а) усунути від активної роботи всіх нелегалів і осіб, які потрапили в поле зору органів НКВС;

б) в кожному окрузі залишити двох керівників, здібних організаторів, а всю іншу роботу перекласти на членів ОУН, які перебували на легальному становищі;

в) нелегалів організовано, використовуючи всі можливі методи аж до збройного прориву, переправити за кордон;

г) дотримуватися строгої конспірації, фізично знищуючи кожного члена організації, який допустив порушення цих умов". Головне завдання полягало в тому, "щоб відновити організацію і зберегти її до весни"¹³.

Наприкінці жовтня 1940 р. у Львові був сформований четвертий за чергою крайовий штаб повстання до якого ввійшли: Дмитро Мирон – керівник штабу і Львівського обласного проводу, Костянтин Цмоць – заступник Мирона і керівник Дрогобицького обласного проводу, Олександр Луцький – керівник Станіславського обласного проводу, Іван Климів – керівник ОУН на Волині й Поліссі, Юліан Гуляк – керівник Тернопільського обласного проводу¹⁴. Але й цього разу органи НКВС випередили організаторів повстання і на початку грудня 1940 р. розпочали в західних областях широкомасштабну операцію з остаточної ліквідації підпілля ОУН на теренах Західної України. Так, у звіті Сколівського повітового проводу ОУН з приводу цих подій, зокрема, відзначалося, що “22. 12. 1940 р. зліквідував НКВД провід Сколівського району. Арештовані брати Моть зачали сипати. Треба було втікати на всі боки. Багато арештованих тоді пропало”¹⁵.

РП ОУН змушений був віддати наказ про перехід в німецьку окупаційну зону тих членів ОУН, які опинилися в полі зору органів НКВС. Проте, “більшість їх при спробі прорватися через кордон було затримано”¹⁶. Чимало таких спроб перейти кордон мали місце і в прикордонній Станіславській області. Один з таких випадків був відзначений в наказі НКВС СРСР від 13 лютого 1941 р. У ньому, зокрема, говорилося, що “опергрупа Солотвинського РВМ Станіславської області, в складі оперуповноваженого РВМ сержанта міліції тов. Бобера Д.П., дільничного уповноваженого РВМ тов. Степанюка М.Д. і бригадмільців (“бригади допомоги міліції” з місцевих активістів – Авт.) т. т. Калинюка І. І., Годованця Ю. І., Квиги М.Ф. і Панька М.Ю. 22/ХІ. 1940 р., виконуючи оперативне завдання, при обході лісних гірських масивів в районі прикордонного села Гути зіткнулася з невідомою озброєною групою в кількості 6 чоловік. При спробі затримати їх, невідомі вчинили збройний опір і намагалися втекти. Але завдяки проявленій оперативній винахідливості учасників опергрупи, всі вони були затримані і обеззброєні. Вони виявилися нелегалами, терористами-оунівцями, які намагалися перейти державний кордон. У затриманих було вилучено 3 револьвери різних систем, 27 патронів та 4 гранати”¹⁷.

Позаяк чимало членів ОУН із Західної України перейшло в німецьку окупаційну зону, 10 грудня 1940 р. НКВС СРСР видав наказ “Про порядок виселення у віддалені північні райони СРСР сімей зрадників батьківщини, які здійснили втечу або переліт за кордон”. Згідно з наказом виселенню терміном від 3 до 5 років підлягали “всі повнолітні члени сімей зрадника батьківщини”, а неповнолітні члени сім’ї теж відправлялися разом з рідними. Майно виселених підлягало конфіскації¹⁸.

Про масштабність і серйозність боротьби з ОУН вказаного періоду свідчать як численні втрати, так і накази, постанови, директиви й розпорядження союзних і республіканських радянсько-партійних органів, а також НКВС СРСР і УРСР. За період з грудня 1939 р. по грудень 1940 р., за даними джерел ОУН було заарештовано близько 35 тис. дійсних членів та симпатиків¹⁹. Лише по лінії НКВС УРСР за цей період були видані такі накази й директиви: “О переброске террористических групп оуновцев из Чехословакии” (10 листопада 1939 р.), “О борьбе с бандитизмом в западных областях” (23 березня 1940 р.), “О разработке и ликвидации повстанческо-бандитских формирований и банд оуновского подполья на территории областей” (7 квітня 1940 р.), “Об упорядочении учетов оуновских террористических бандгрупп, одиночек и нелегалов и о принятии мер по их ликвидации в западных областях” (25 грудня 1940 р.) та ін²⁰.

Таким чином, на основі вищенаведених фактів можемо стверджувати, що радикальне крило ОУН, очолюване С.Бандерою, з перших днів окупації західноукраїнських земель, розпочало збройну боротьбу проти радянської влади за державну самостійність України, опираючись виключно на національні сили. Однак унаслідок кризи в самій ОУН, через слабку військову підготовку власних збройних формувань, недостатню активність населення, яке ще не повністю відчувало всіх «переваг» радянської влади, завдяки оперативним діям та репресивним заходам органів НКВС проти активних членів ОУН та їх сімей спроби антирадянських збройних повстань у період з грудня 1939 р. по грудень 1940 р. були придушені, а оунівський рух – тимчасово паралізований.

Архів УСБУІФО), спр. п. 200056. – Т. 1. – С. 156.

2. Архів Управління Міністерства внутрішніх справ України в Івано-Франківській області (далі – Архів УМВСУІФО). Приказ НКГБ ССРСР № 105 “Ориентировка об организациях украинских националистов (УВО-ОУН-ОУНСД)” от 28 августа 1944 года // Накази, директиви, розпорядження НКВС СРСР за 1944 рік. – Т. 1. – С. 8-9.

3. Там само. – С. 9.

4. Архів УСБУІФО, спр. п. 200056. – Т. 1. – С. 155-156.

5. Архів УМВСУІФО. Приказ № 105 от 28 августа 1944 года. – С. 9.

6. Там само.

7. Там само. – С. 10.

8. Там само.

9. Архів УСБУІФО, спр. п. 200056. – Т. 1. – С. 155.

10. Там само.

11. Шанковський Л. Тринадцять літ // Альманах Станіславівської землі. – Т.І. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975. – С. 166.

12. Архів УСБУІФО, спр. п. 200056. – Т. 1. – С. 155-156.

13. Архів УМВСУІФО. Приказ № 105 от 28 августа 1944 года. – С. 10.

14. Там само. – С. 10-11.

15. Збройна боротьба ОУН за Українську Державу (Партизанка 1939 – липень 1941). – Постій, 1941. – С. 6.

16. Архів УМВСУІФО. Приказ № 105 от 28 августа 1944 года. – С. 11.

17. Там само. Приказ НКВД ССРСР № 25 от 13 февраля 1941 года // Накази, директиви, розпорядження НКВС СРСР за 1941 рік. – Т. 5.

18. Там само. Приказ НКВД ССРСР от 10 февраля 1940 года // Накази, директиви, розпорядження НКВС СРСР за 1940 рік. Т.1.

19. Збройна боротьба ОУН за Українську Державу... – С. 2.

20. Див.: Алфавитно-предметный указатель приказов, директив и распоряжений НКВД-МВД УССР. – К., 1948.